

Kelemen Attila

A gyakorlati teológia leíró és előíró jellege

Bevezetés

Ami szájhagyomány útján terjed nem tudományos értékű, mert nem lehet megjelölni a forrást, de jelzésértékű, amire érdemes odafigyelni, már azért is, mert az ilyen (is) terjed, és (sokszor) nagyon gyorsan. Egy ilyen szállóigévé merevedett lelkipásztori tanács kényszerít erre az írásra, valamint e tanulmánykötetnek közhatározaton alapuló terve, amit nehéz lenne megszegni.

Az ominózus mondat, mely a szóbeli tradíció közvetítésével vált közismertté, a frissen kinevezett segédlelkipásztor felé hangzott el, és valahogy így érkezett meg hozzám: „Felejtsd el azt, amit a teológián tanultál, mert az élet másról szól!”

Nehéz lenne kideríteni, hogy ez a „bölcshagyomány” milyen forrásból származik, azt is, hogy milyen kontextusban (szöveggörnyezetben) hangzott el, de az valószínűnek tűnik, hogy a „szerző” egy nagyot és imponálót kívánt mondani, és ez sikerült is neki.

Egy ilyen mondatnak mindig van egy bizonyos hatástörténete (ez nem a Wirkungsgeschichte). Ha elindul útjára, „ki tudja, hol áll meg, és kit, hogyan talál meg?” Ezt is nehéz lenne ellenőrizni, azt azonban meg lehet állapítani, hogy egy régi, mély, és az ilyen mondatok által még inkább elmélyített szakadék szélére állítja az információ vevőjét. Azt kommunikálja, hogy a teória és a praxis közti régi, épp oly bölcshagyomány „egy az elmélet, és más a gyakorlat”-mondás, most is aktuális. Figyelmeztet, hogy újból és újból szembe kell néznünk ezzel a kérdéssel, meg kell próbálnunk áthidalni a kettőt. Ha nem sikerül ez a hídverés, akkor az elmélet önmagáért való, esetleg steril tudományosság lesz, és a gyakorlat egy sziszifuszi próbálkozás.

Az áthidalás éppen az elméletnek (teológiának, és benne a gyakorlati teológiának) és a valós gyülekezeti helyzet(ek)nek (empíria) a kapcsolatát kívánja megteremteni. Ez az interferencia, egyfelől a teológiai elméletek gyakorlati integrációját jelenti, másfelől pedig a gyakorlat empirikus jelenségeinek a teológiai reflexióját.

1. Leíró és előíró gyakorlati teológia

Az előbbi gondolat háttérében a gyakorlati teológiának az a közismert, és tartalmas jelzőszerkezetbe sűrített definíció-próbálkozása fedezhető fel, hogy „a gyakorlati teológia előíró és leíró (normatív és deskriptív) tudomány”. Ez is egy, már-már szájhagyomány útján terjedő, alaptétel (axióma), amelynek elemeit az és kötőszó elválaszthatatlanul tartja össze. Egy ilyen szépen összeszerkesztett valóságot nem tanácsos, és nem is illő szétválasztani. Ha csak normatív lenne, és nem törődne a gyakorlat empirikus leírásával, megszűnne gyakorlatra néző tudománynak lenni. Ha csak az empirikus leírást tartaná feladatának, megszűnne teológiának lenni, és feloldódna a különböző emberi tudományokban.

Ez modern megszövegezésben akár így is hangozhat: „A gyakorlati teológia ma az előtt a feladat előtt áll, hogy teológia maradjon, és gyakorlativá váljon.”¹ Azt, amit felelősen gondolkodók, német és holland kontextusban, a múlt század végén, a maradjon-váljon igepárba sűrítették bele, azt itt és most (*hic et nunc*) a sorrend megfordításával lehet megfogalmazni. A gyakorlati teológia feladata ma (tehát) az, hogy teológiává váljon, és gyakorlat maradjon. A végtermék mindkét esetben ugyanaz lesz. Gyakorlat és teológia együtt, azaz a teológia gyakorlata, és a gyakorlat teológiája. A gyakorlatnak és az elméletnek ez az egymással való dialektikus kapcsolata rálátást biztosít az egyházi cselekvésre (praxis), de ugyanakkor szükség van azoknak a megértésére, magyarázatára, irányítására és alakítására (teológia).

1.1. A gyakorlati teológia nevével kapcsolatos dilemma

A dilemma elsősorban terminológiai. A gyakorlati jelző az idők folyamán nagyon sok hamis elvárást generált és táplált. Általában szemben állt az elméleti szóval, és ebben az elméletnek és a gyakorlatnak a szembeállítását jelent meg.

Az egyházi köztudatban mind a mai napig él az a hamis felfogás és elképzelés, hogy a gyakorlati teológia nem más, mint azoknak a gyakorlati fogásoknak, technikáknak a gyűjteménye, melyeknek segítségével és birtokában a lelkipásztorok végezni tudják az igehirdetés, katekézis, a pasztoráció és lelkigondozás szolgálatait, elboldogulnak az egyházi adminisztráció útvesztői közt, jól tudják irányítani a presbiterek munkáját stb. Ez sajnos nemcsak az egyházi közszellem tartozéka, hanem a gyakorlati teológiával kapcsolatosan, nagyon sok esetben, maguk a teológus-lelkipásztorok is így gondolkodnak. A lelkészképzéstől azt várja el a közegyház, lelkipásztorok és így a képzésben részesülő teológiai hallgatók is, hogy a gyakorlati

¹ Heiting, Gerben: *Praktische Theologie, geschiedenis-theorie-handelingsfelden*. Kampen 1993, 169. G. Heiting itt M. Josuttist idézi, aki a *Die Bedeutung der Kirchengesellschaft für die Praktische Theologie* című, 1967-ben megjelent írásában fogalmaz így.

teológiai képzés felszerelje a jövőbeli lelkipásztorokat a szükséges eszközökkel, hogy azok segítségével különböző élethelyzetekben érvényesülni tudjanak. Nem az lesz így a jogos elvárás, hogy olyan készségeket és képességeket sajátítsanak el a hallgatók, melyek alkalmasokká teszik őket gondolkodó megoldáskeresésre, hanem e helyett a gyakorlati teológiától, a különböző élethelyzetekre megoldást jelentő, kész sablonokat várnak el. Ebben a megközelítésben a gyakorlati teológia a lelkeszi szolgálat technikája lenne, és talán a teológia nevet sem érdemelné meg.

1.2. Rövid filozófiai háttér

A teória és a praxis dialektikus viszonyban vannak egymással. Csak ebben az összefüggésben érthető meg az elmélet és gyakorlat egymáshoz való viszonyulása. Mindkettő filozófiai kulcskifejezés már a klasszikus időktől kezdve:

„Az embernek az őt körülvevő világra adott válaszát jelentik. Az ókori filozófiában a környező világra, a rendezett kozmoszra, és egy előre létező világrendre adott emberi válaszok. Az újkor embere az elméletben és gyakorlatban, a gondolkodásban és a cselekedetben a világot próbálja berendezni.”²

Így a világrendező elvnek két oldala lett, míg az eredetknél a rendezett világ megértésének, értelmezésének két vetületét jelentették. A két kifejezés tehát, történetileg és helyzetileg meghatározott, más és más töltettel bírnak.

Az elmélet (τεωρία) megfigyelést, odafigyelést, nézést jelent. A görög filozófusoknál a megfigyelő, szemlélő, kontemplatív életforma szemben állt a gyakorlati étellel, és annak minden korlátoltságával. Egy magasabb életformát jelentett, a legmagasabbat, amit az ember elérhet. Az ember a dolgok lényegét szemlélés által fedezhette fel, és érthette meg. Arisztotelész ezt a szemlélő megismerést élesen megkülönböztette a gyakorlati cselekvéstől. Ez utóbbi területén is különbséget tesz a ποιήσις (cselekvés) és πράξις (gyakorlat) közt. A ποιήσις olyan cselekvés, mely gyümölcsöt terem, így a teljesítmény-irányultság, a produkció-orientáltság jellemzi, alapja pedig a technika. Ebben az esetben fontos valamilyen technika, mesterség ismerete (a kőműves hozzáértése, az orvos szakértelme stb.). Ezzel szemben a πράξις életformát jelent, amely szerint az ember tapasztalatai alapján cselekszik. E cselekvés célja önmagában van. Ide tartozik, pl. a nézés, gondolkodás, olvasás, megélés. A ποιήσις, amely önállósítja önmagát a πράξις-szal szemben, technikává minősül át. Ez az arisztotelészi különbségtétel a modern filozófiában ismét visszaköszön. Akkor, amikor a hitgyakorlatban *praxis pietatis*-ről, *orthopraxis*-ről beszélünk, a megélt, spontán módon, a gyakorlatban átélt hitre, hívésre gondolunk. Ezt hordozza magában a hívó életforma. Ezért

---

² Heiting, Gerben: *i. m.* 147.

nem szabad a gyakorlati teológiában a cselekvést a gyakorlattal szemben önállósítani. Ez a veszély abban a tendenciában áll fenn, mely a szakosodást minden szinten, mindenekelőle helyezi.

Az idők folyamán, az elmélet és gyakorlat klasszikus felfogásában is változás állt be. A klasszikus világszemlélet és a modern életérzés közti szakadékot R. Descartes fogalmazza meg. A *cogito ergo sum*ban színre lépő szubjektivitást, és az új öntudatot fogalmazza meg. Bizalmatlan az emberi megfigyeléssel szemben. Alapállása a módszeres kételkedés. Így a gondolkodás a környező világgal szemben független pozícióba helyezkedik. Az új öntudatot a távolságtartás jellemzi. A gondolkodó csak magára hagyatkozhat. Ettől a pillanattól az elmélet-gyakorlat problematikája ismét a filozófiai aktualitás homlokterében van. A központi kérdés az lesz, hogy a gondolkodás és a cselekvés közti távolság hogyan hidalható át, győzhető le.

2. A gyakorlati teológia: elmélet és gyakorlat

2.1. Az elmélet és gyakorlat kapcsolata

A gyakorlati teológiában is, akár csak a filozófiai háttérben, az elmélet és gyakorlat közti kapcsolat a meghatározó. Az elméletet és gyakorlatot sajátosan teológiai és egyházi tartalom tölti meg. Így „a praxis azoknak a személyeknek, vagy csoportoknak, az egyházon belüli és azon kívüli cselekvésére vonatkozik, akik engedik magukat befolyásolni a keresztyén tradíció értékei által, és akik az ember és a világ üdvössége érdekében valamit tenni akarnak”.³ A teória az „az összefüggő hermeneutikus-teológiai elmélet, amely a keresztyén tradíciót a modern ember életére, cselekedeteire és tapasztalataira vonatkoztatja, és azzal kapcsolatba hozza.”⁴

Az elmélet és gyakorlat (teória és praxis) kérdéskörben G. Heiting néhány érdekes tételt fogalmaz meg.⁵ 1. A gyakorlatnak nincs vegytiszta elmélete. Az elméletet magát is meghatározza a mindenkori gondolkodó ember modern öntudata. 2. Nem létezik elmélet nélküli gyakorlat. A gyakorlat mindig az elmélet által meghatározott praxis. Aki ezzel nincs tisztában, az ideologizált gyakorlat kelepccéjébe kerül. 3. El kell vetni az elméletnek a gyakorlattal szembeni primátusát, ahogyan az hosszú időn át meghatározó volt. 4. A gyakorlatnak az elmélettel szembeni elsőbbségét is el kell vetni, mert az ilyen az egyházon belüli status quo védelmezéséhez és fenntartásához vezetne. 5. A kettő egymáshoz való viszonyát nem az egymástól való éles elszakítás, nem is a kettőnek az egymással történő azonosítása, hanem az egymással szembeni feszültséges viszony, a kétfókuszúság

³ Heiting, Gerben: *i. m.* 149.

⁴ Uo. *i. m.* 148.

⁵ Heiting itt az Greinacher, N.: *Das Theorie-Praxis-Problem in der Praktischen Theologie* című munkájára alapoz (megjelent in: Klostermann, F. – Zeffass R. (red.): *Praktische Theologie heute*. München / Mainz 1974, 103. skk.). Ld.: Heiting, Gerben: *i. m.* 149.

(bipolaritás) határozza meg. Az elmélet és gyakorlat közti viszony kölcsönhatásos. Az elméletnek szüntelen szüksége van a gyakorlati ellenőrzésre, míg a gyakorlatot szüntelen alá kell vetni az elmélet kritikai tekintetének. Így az elméletnek a gyakorlati teológia keretében mindig kritikusnak kell lennie. Az elmélet próbája mindig a gyakorlat kell, hogy maradjon, ez pedig megkövetel egy empirikus gyakorlati teológiai kutatást. A gyakorlatot – a maga rendjén – az elmélet oldaláról szüntelen kontroll alatt kell tartani, ami hermeneutikus elméletalkotást tesz szükségessé.

A gyakorlati teológia a gyakorlat teológiája, vagy kibővítve az egyház életének és szolgálatának a teológiája. Ebben a megfogalmazásban először azt kell hangsúlyoznunk, hogy az egyház életéről és szolgálatáról van szó. Ez lényegesen több, mint ha azt mondanánk, hogy a lelkipásztori szolgálat teológiája. Ez utóbbi megközelítés szűkítő értelmezést takarna. Tény az, hogy a lelkipásztori szolgálat (is) egyházi szolgálat, de a gyakorlatban az egyház élete sokkal több, mint a lelkipásztori szolgálat. Ehhez a felismeréshez ragaszkodnunk kell, még akkor is, ha hajlamosak vagyunk arra, hogy egyenlőségjelet tegyünk a kettő közé, azaz a lelkipásztori szolgálat és gyakorlati teológia közé. Ezt táplálja bennünk a következő idézet első mondata is. „A gyakorlati teológia alkalmazott tudomány, mert mindazt, amit a bibliai és rendszeres teológia az Isten Igéjéből felfedez, összegyűjt és rendez, a gyakorlati teológia érvényesíti, és használhatóvá teszi a szolgálatban. Ha ez így van, akkor az alkalmazott gyakorlati teológiát ekléziasztikának kell neveznünk, amely felmutatja, hogy a valóságos egyháznak a konkrét helyen és időben hogyan történik ez a szolgálata.”⁶

Ha a gyakorlati teológiában az előbbi idézet második felének is érvényt kívánunk szerezni, akkor annak határait bővítenünk kell. Tény az, hogy a gyakorlati teológia a lelkipásztori szolgálat teológiája is. De a lelkipásztori szolgálatot sohasem szabad magánvállalkozásnak tekinteni, hanem az egyháznak az egyik életfunkcióját kell látnunk benne. A gyakorlati teológia homlokterében annak az egyháznak az életét kell látnunk, mely Jézus Krisztus élő teste. A test működése több a lelkipásztori szolgálatnál. A *minden egyes tagnak mértéke szerint való munkásság* (Ef 4,16b) a gyakorlati teológiának olyan sajátos vetületét körvonalazza, mely nélkül az hiányos, félfleges maradna. Ez pedig nem más, mint a gyakorlati teológia eklézilógiai töltete. Gyakorlati teológiáról nem lehet beszélni megalapozott egyházszemlélet nélkül.

2.2. Eklézilógiai meghatározottság

Először az egyházképet kell világosan látnunk, és csak azután lehet az egyház szolgálatának teológiájáról beszélni. Az egyház titkát, szolgálatát, küldetését csak az azzal kapcsolatos bibliai tanítás rendszerének (ekléziológia) ismeretében lehet igazán megérteni. „A gyakorlati teológia tulajdonképpen

---

⁶ Kozma Zsolt: *Ekléziasztika*. Kolozsvár 2000, 3.

e bibliai tanításnak az előadása, kifejtése, értelmezése és alkalmazása az itt és most folyó tevékenységét illetően.”⁷ A gyakorlat az egyháznak a tevékenysége, amelyet, mint Krisztus-test, a Fő megbízásából Isten dicsőségére és az emberek üdvösségére végez ezen a földön. Ezt a gyakorlatot, mint az egyház életét, csakis a kijelentés világosságában szabad szemlélni. Csak Isten felől, azaz a Szentírás alapján közeledve látható és érthető az egyház lényege. Azért nevezhető teológiának ez a tevékenység, mert az egyháznak erre az életére tekint. Másfelől, épp azért, mert gyakorlatról van szó, azt rendszeresen és módszeresen lehet és kell megközelíteni és értékelni. Az a tevékenység, amely Krisztus testének, egyháznak a világban tapasztalható és érzékelhető jelenlétét szolgálja, egyszerre teológiai és (ember)tudományos.

Innen származik és ebből táplálkozik az a kettős vetület, melyet minden gyakorlati teológiai gondolkodásban meg kell különböztetni, de szétválaszthatatlanul együtt és egyensúlyban kell tartani. Az egyik vetület, és ez az elsődleges a teológiai, a maga biblikus, teológiai, krisztológiai és pneumatológiai meghatározottságával, a másik pedig az empirikus, a maga látható, tapasztalható valóságával. Az egyikről származik a gyakorlati teológiának az előíró (normatív), míg a másiktól annak a leíró (deskriptív) jellege. Akkor tölti be a gyakorlati teológia hivatását, ha előíró és leíró jellegét meg tudja őrizni, és mindkettőnek érvényt tud szerezni. A két jelleg úgy viszonyul egymáshoz, mint egy érem két oldala. A főoldal (írás) – mely az értékről is árulkodik – a bibliai, normatív jelleg. A hátoldal (korona) az empirikus jelleg. A tagjaiban (emberek) élő, és szolgálatát emberek által végző egyház empirikus megjelenésében lélektanilag, szociológiailag, vallásfilozófiailag leírható valóság, és mégsem lesz, nem lehet a gyakorlati teológia sem pasztorálszociológia, sem pasztorálszociológia, sem vallásfilozófia stb., hanem az egyház életének és szolgálatának a teológiája kell hogy maradjon.

Ezzel a háttérrel természetes az, hogy „a gyakorlati teológia alapkérdése így hangzik: mit mond a Szentháromság-Isten az Ő kijelentésében, a testté lett és az írott Igében az egyház életéről, küldetéséről, teendőiről, s ebben az összefüggésben – a mi esetünkben – a lelkeszi szolgálatról?”⁸ Ebben a megfogalmazásban, habár a szolgálat határait a lelkeszi szolgálattal azonosító, szűkítő tendencia érvényesül, az a tartalmas és nagy figyelmeztetés, hogy a Szentírást tekinti az egyházi praxis szabályozó normájának. A II. Helvét Hitvallás idevágó megfogalmazásának az érvényességére mindig vigyázni kell!

„A szentírásban Krisztus egyetemes egyháza a legteljesebb mértékben kifejtve találja mindazt, ami egyrészt az üdvözítő hitre, másrészt, ami az Istennek tetsző élet helyes alakítására vonatkozik. Valljuk tehát, hogy ezekből az írásokból kell meríteni az igazi bölcsességet és

⁷ Boros Géza: *Bevezetés a gyakorlati teológiába*. Budapest 1995, 6.

⁸ Boros Géza: *i. m.* 7.

kegyességet, a gyülekezeteknek is a reformációját és kormányzását.”
(II. Helvét Hitvallás, I. fejezet.)

A hitvallás értelmében „a gyakorlati teológia permanens küzdelem a Szentírásnak az egyház reformációjáról szóló üzenet megragadásáért”.⁹

Előíró, normatív jellegében, egyfelől látnia és láttatnia kell azt, hogy mi nek és milyennek kellene lennie az egyháznak és egyházi szolgálatnak. Leíró, deskriptív mivoltában tudományos precizitással azt írja le, hogy mi, és milyen az egyházi élet és szolgálat. Ha jól végezte dolgát, észre veszi és megláttatja azt a szakadékot, távolságot, ami a két kép, a bibliai elvárás és az empirikus helyzet közt van. Ez annak a fel- és elismerése, hogy a lehetőségek (isteni) és korlátok (emberi) közt élő egyház, hogyan ismeri fel és használja ki lehetőségeit, és hogyan ismeri el korlátjait, vagy hogyan egyezik ki azzal, hogy „ez van”? A gyakorlati teológiának segítséget kell nyújtania ahhoz, hogy az egyház élete és szolgálata az „ez van” állapotától mindig elmozduljon, és útban legyen az „ez kell hogy legyen” állapota felé.

2.3. A normativitás lényege

A gyakorlati teológia az egyház cselekvésére reflektáló tudomány. Annak érdekében, hogy a gyakorlatot valóban értékelni tudja, szükséges az, hogy ez a reflexió egy igazi kritikai funkciót töltsön be. A kritikai reflexió mellett azt a rendeltetést is magában hordozza, hogy egy megújított gyakorlat számára támpontokat és irányító elveket fogalmazzon meg. Az értékelő és irányító funkció betöltése érdekében fontosak azok a normák, elvek, melyek befolyásolják, meghatározzák a működést.

Ami a norma fogalmát illeti, a klasszikus megfogalmazás különbséget tesz az abszolút norma (*norma normans*), melyből minden más meghatározó elvet le lehet vezetni, és az ebből eredeztetett, levezetett norma (*norma normata*) közt. Gyakorlati teológiai szempontból azt kell világosan rögzíteni, hogy csak egy vitális, érinthetetlen norma létezik, mégpedig az, amely összhangban van Isten akaratával. De ez a megállapítás, a normát illetően, még csak egy általános igazság-megállapítás, és nem egy konkrét kijelentés. Nincs egy hozzáférhető, konkrét abszolút norma. A konkrét helyzetek kontextusában, és annak érdekében, hogy azok hatékonyak és alkalmazhatóak legyenek, még az abszolútnak tűnő normákat is szüntelenül újra kell fogalmazni, tartalmazítani szükséges (pl. a VI. parancsolat „ne ölj” normája és az abortusz, eutanázia új tartalmai). Más esetben a normák, kifejezett formában, még nehezebben találhatóak meg, de fellelhetőek az isteni kijelentésből levezetett, és általánosan elfogadott normatív értékek tárházában. A normatív jelleg, éppen azért, mert nincs egy abszolút és univerzális norma, mely minden egyébtől független lenne, nem közvetlenül (direkt), hanem többé-kevésbé

---

⁹ Boros Géza: *i. m.* 7.

közvetetten (indirekt) működik és hat. Ez vonatkozik egyfelől a gyakorlati teológiai reflexióra, másfelől pedig a kutatást végző alanyra, akinek az öntudatából, vagy tudatalattijából hatnak ezek a normák.

Egyfelől igaz az, hogy nincs abszolút norma, de másfelől el kell ismerünk a norma teológiai primátusát, mert ez védi meg a teológiát attól, hogy parttalaná váljék, és irányítás nélkül belebonyolódjék az empirikus szemléletek szövevényrendszerébe. A norma monopóliuma veszélyeket is hordoz(hat) magában. Ez pedig az, hogy a Szentírástól kölcsönzött norma önálló életet kezd élni, és minden más (így a valóságos helyzetet is) kiszorít, vagy legjobb esetben másodlagos értékűvé tesz. A reformátori *sola Scriptura* elvnek itt (is) nagy a jelentősége. Akkor, mikor Isten ismeretéről van szó, ezt az elvet nem lehet feladni. A kérdés az, hogy ez az elv, hogyan válik működőképessé? Nem tekinthetünk a Szentírástól úgy, mint egy idő-, és természetfeletti valóságra, mely előírja azokat a normákat, melyek az egyház praxisának mibenlétét távlatosan is meghatározzák. Nem vállalkozhatna senki arra, hogy ma részleteiben megrajzolja a jövő századok egyházképét. Nem találunk a Bibliában szószerinti, normatív előírásokat, normákat arra nézve például, hogy milyen legyen a keresztyén gyülekezet istentisztelete. A Szentírás mindig a valóságos gyülekezet helyzetében funkcionál, és ezt nem szabad szem elől téveszteni.

A Szentírás mellett azonban vannak még olyan fontos tényezők, melyek a teológiai szemléletet meghatározzák. Az egyház történeti fejlődésében a Szentírásnak mindig volt egy iránytű jellege, mely meghatározta a fejlődés irányát, de ezen túl az adott kor(ok) történeti, társadalmi, politikai tényezői is közrejátszottak a fontos döntések születésénél, és befolyásolták az egyház konkrét cselekvési formáit is. Ezt a funkciót a Szentírás nem úgy töltötte be, mint azonnali, hozzáférhető forrás, melyből az egyházi cselekvés számára közvetlenül lehetett volna előírásokat meríteni, hanem a Szentlélek belső bizonyágtétele (*testimonium internum Spiritus Sancti*) adta a hitbizonyosságot, és vezette a gyülekezetet, és határozta meg annak praxisát. A Szentléleknek ez a munkája egyfelől az ige által történik, de másfelől nem köthető az igéhez, ami világossá válik abban a tényben, hogy a gyakorlat az egyházat sokszor olyan helyzet, kérdés elő állítja, amelyre nézve nincs az Írásnak kész válasza. A tapasztalat az, hogy Isten ezekben a helyzetekben sem hagyja magára az Ő egyházát. A döntések mindig hitben fogantatnak, és kontextuálisan meghatározottak. Isten akaratának megértése mindig a Szentírás, az egyház és a megélt kontextus hármasságában történik. A református gyakorlati teológia számára a Szentírás norma *normans* jellege feladhatatlan. A szentírási normák megértése Szentlélek által irányított folyamat, és így egy önmagát is állandóan megújítandó normativitásról lehet beszélni. Az egyház állandó reformációja analógiájára mondhatjuk, hogy *norma theologica semper reformanda*.

A különböző gyakorlati teológiai felfogások háttérében mindig bizonyos implikálódó és ható értékek és normák figyelhetőek meg. Természetes az, hogy az ún. teológiai háttér (felfogás, meggyőződés) és hitminőség döntően befolyásolja a gyakorlati teológiai gondolkodás milyenségét is. Az azonban, hogy ezek az értékek és normák milyen módon és mennyiben határozzák meg a praxist és az arról való reflexiót, nagyon összetett, komplex kérdésnek tűnik.

A normativitás kérdését a református teológia (általában) és a református gyakorlati teológia (speciálisan), szigorúan vette és alkalmazta. Ennek így is kell(ene) maradnia. Ez a gyakorlatban a Szentírás tekintélyének az elvével kapcsolatos. A Biblia tekintélyének elismerése a legszembeötlőbb ismertetőjegye a tekintélyelvű (normatív) teológiának. A Szentírás így a norma normans lesz, és marad. Ez a szemlélet, melynek központjában a Szentírás áll, ölt testet azokban a gyakorlati teológiai koncepciókban, amit gyűjtőfogalommal úgy jeleznek, hogy normatív gyakorlati teológia.

A norma normans mellett számolnunk kell az ember- és társadalomtudományoktól kölcsönzött normatív előírásokkal is, melyek fontosak a közvetlen „praxiselméletek” szempontjából. A prédikáció szószéki vonatkozásainak metodikája szempontjából, a katekézis didaktikai menetének kérdéseiben, a lelkipozíció pszichológiai vetületeinek tisztázása rendjén stb. olyan cselekvésszempontokra (is) figyelniük kell, melyekhez normatív segítséget nyújt többek közt a kommunikációtudomány, csoportdinamika, didaktika, lélektan stb. A „kívülről” (ami itt azt jelenti, hogy nem a Szentírás-teológia irányából) érkező normáknak az érvényesítése, minden bizonnyal, megtermékenyíti a közvetlen gyakorlatot. Ez azonban nem jelent(het)i azt, hogy a Szentírás norma normans funkcióját holtvágányra kellene tenni. Ebben a dialektikus gyakorlatban azonban sokszor normakonfliktusok állnak elő.¹⁰ Általában az ilyen konfliktusokból a teológiai norma kerül ki

---

¹⁰ Jól szemlélteti ezt a legújabb homiletikai fejlődéshez tartozó, jelenség. Pár éve jelent meg a homiletikai irodalomban a „kerekasztal gyülekezet / egyház” (*roundtable church*) fogalma. (L. A. Rose ismerteti a kérdést, a *Sharing the Word. Preaching the Roundtable church* című munkában (Luiswille 1997). Maga a metafora a mögöttes szándékokat szemlélteti. A gyülekezet egy olyan életközösség, amelyben senkinek nincs nagyobb tekintélye. A kerekasztal mellett egyenlő hívő és kereső emberek ülnek. Nincs normatív prédikáció, hanem testvérek beszélgetnek arról a témáról, amely éppen terítéken van. Nyilvánvaló, hogy ebben egy új norma fogalmazódik meg, mégpedig az, hogy a posztmodern életérzés megköveteli a régi homiletikai koncepciók (prédikáció) dekonstrukcióját, és új formát keres az igehirdetés számára. Ez a megjelenő új norma és a tradicionális teológiai norma, mely szerint a prédikáció az Igének tisztségszerű hirdetése, éles konfliktusba kerülhet egymással, és kérdésessé teheti a homiletikai normák mellett, a gyülekezetre és tisztségre vonatkozó, meglévő normákat is.

Egy ilyen konfliktus rendjén a merevség mindig oda vezetett, hogy egy régi norma még inkább merev irányelvvé vált. Az ahhoz való kizárólagos ragaszkodás, és ezzel együtt, az új normának az elvetése, gyakorlatilag vagy gyülekezeti megosztást,

győztesen, azonban a merev kizárólagosság, nagyon gyakran, éppen ellenkező hatást vált ki, kontraproduktívvá válhat. Az empirikus tudományokkal való folyamatos párbeszédben (jó, ha van ilyen), vagy a fel-felbukkanó új elvárásokban (melyek adott esetben normatív módon kezdenek követelőzni), a gyakorlati teológiának fel kell fedeznie azt a tükröt, melyet a kontextusa, a környező világ azért tart elébe, hogy önmagát megnézze (lássa), és ha szükséges, önmagát alávesse a szükséges revízióknak.

3. A gyakorlati teológia és embertudományok viszonya

A gyakorlati teológiának, közelebbről a református gyakorlati teológiának, mely a gyakorlat pneumatikus jellegével (is) számol, tisztában kell lennie azzal a kettős perspektívával, mely a kettős alanyiség tényéből származik. Isten cselekvésére való tekintettel teológiai ismeretekre van szükség, míg az emberi cselekvésre való tekintettel szükség van az embertudományok által elérhető ismeretekre. Mikor a gyakorlati teológiában Isten kijelentése és az emberi valóság egymás mellé kerül, a bipolaritáson túl, az egymáshoz való viszonyuk is érdekessé válik. Ekkor számolni kell azzal a kérdéssel, hogy a két valóságra tekintő tudományok, a teológia és az emberi tudományok (pszichológia, szociológia stb.) hogyan viszonyulnak egymáshoz?

Erre a kérdésre egy nagyon világos és használható választ kínál R. Zerfass, a *Praktische Theologie als Handlungswissenschaft* című dolgozatában, mely a F. Klostermann és R. Zerfass által szerkesztett, *Praktische Theologie heute* című könyvben jelent meg (München / Mainz 1974).¹¹ Eszerint a természetes kiindulópont a praxis, mely a kutatás tárgyává lesz mind a teológia, mind az embertudományok, társadalomtudományok számára. A gyakorlati teológiai

---

vagy az arról történő lemorzsolódást jelentett. Az ilyen, szinte természetes konfliktusok kezelésére a kizárólagosság helyett célravezetőbb a befogadós gondolkodás és gyakorlat. Egyáltalán nem sérülne sem a homiletikai norma (a prédikáció tisztség-szerű ígehirdetés), sem a gyülekezeti, sem a tisztségelv, ha a kerekasztal egyház gondolatában azt a biblikus gyakorlatot látjuk meg, melyben az Isten dolgairól, ígéjéről történő beszélgetésről van szó. Nem prédikáció hangzik a kerekasztal mellett, de minden bizonnyal ige-kommunikáció történik. És ennek az egyház praxisában érvényt lehet(ne) szerezni. Nem alternatívát jelent(ene) ez a prédikáció helyett, hanem azzal együtt, egy komplementárisan ható új formát. A gyakorlatban ez az új forma már nagyon régi. A hagyományos bibliaórák, ha úgy működnek, ahogyan azt a gyakorlati teológia előírja (normativitás), és párbeszéd alakul ki valamely ige, vagy a Biblia fényébe állított téma kapcsán, akkor kerekasztal egyházjellegűnknek is érvényt szereztünk. A kerekasztalnak azonban nem szabad a szószék helyére kerülnie, még átvitt értelemben sem!

¹¹ Sematikus ismertetése található a K. de Ruijter könyvében. Ld. Ruijter, Kees de: *Meewerken met God. Ontwerp van een Gereformeerde Praktische Theologie*. Kampen 2005, 58–59.

szemlélet a kettős szempontú reflexió kölcsönhatásában áll elő, és aztán ez a maga rendjén impulzusokat bocsát ki egy megújuló gyakorlat számára. A távolságot, vagy szakadékot a valóságos praxishelyzet és normatívan megújított (*semper reformanda*) gyakorlat közt, a kettős (teológiai és embertudományos) reflexió eredményeként, a gyakorlati teológiai elmélet által felkínált stratégia hivatott áthidalni. Ebből következik egy második integrációs vetület, az ember általi tudományos felismerések (empirikus tudás) teológiai fel(be)dolgozása, integrációja. Ha ez nem sikerül, akkor a „pszichológia zsebre vágja a teológiát”, ahogyan évekkel ezelőtt, vészjelzéseként fogalmazott egy pszichológus, ami a múlt század kilencvenes éveiben, szintén szájhagyomány útján, Kolozsvárt vált közismerté. A gyakorlati teológia tehát a valóságos praxishelyzet (empíria) és a normatívan megújított gyakorlat közt működőképes stratégiát hivatott megalkotni, illetve az áthidalás hogyanjára keresi a választ. Ez különbözőképpen történt. Ebből a szempontból is érdekes a Gerben Heiting által megkülönböztetett öt gyakorlati teológiai irányzat. Rövid bemutatása haszonnal jár(hat), már csak azért is, mert nagyjából meg-egyezik más rendszerezésekkel.

4. A gyakorlati teológia főbb irányzatai

Az átfogó, hosszmentén történő bemutatás helyett hasznosabbnak tűnik egy rövid, vázlatos keresztmetszet, amely bepillantást nyújt a jelen gyakorlati teológia helyzetébe. A hangzatos megnevezések tartalma, reménység szerint érthetővé válik. Ezek közül az első elemzésére és értékelésére azért illik több időt fordítani, mert teológiánkat és egyházi életünket (még mindig) ez az irányzat határozza meg.

4.1. A normatív-deduktív irányzat

Kiindulópontja, helyesen a Szentírás. A szentírási alapokról indulva, ez a teológiai gondolkodás olyan tekintélyszerű elveket, alapokat kíván megfogalmazni, melyek a gyakorlatot irányában is és tartalmában is meghatározzák. Valami olyasmi ez, mint, amit Kees de Ruijter is idéz. „Normatív-deduktív módon munkához látni annyit jelent, mint egy dologból, elvből, dogmából, vagy egy közelebbről meg nem világított textusból (szövegből) közvetlenül és egyenesen (monolineárisan), a hitéletet és cselekvést meghatározó útmutatásokat megfogalmazni.”¹²

A Szentírásból eredezteti azokat a normákat és értékeket, amelyek meghatározzák az egyházi praxist és annak elméletét. A Szentírás alapján, és levezető (deduktív) módon olyan meglátásokat, elveket fogalmaz meg, melyek irányt szabnak a cselekvésgyakorlatnak. Ennek a megközelítésnek a háttérében az a teológiai látás húzódik, hogy az egyház minden cselekvésében

---

¹² Ruijter, Kees de: *i. m.* 96–99.

magának Isten igéjének a cselekvő jelenlétére lehet számítani. Minden egyházi tevékenység, prédikáció, pasztoráció, egyházi tanítás stb. ennek a jegyében áll. Erős az Isten cselekvésére történő összpontosítás, néha már a kizárólagosság határait súrolja. Ez pedig oda vezet, hogy ebben a megközelítésben kevés hely marad az emberi cselekvésre reflektáló tudományos megismerésnek (empíria). Ez nem jelenti azt, hogy ezeknek az emberi cselekvésekkel kapcsolatos, tapasztalati úton szerzett ismereteknek ne lenne jelentősége, de annak érdekében, hogy az Ige elsőbbségét garantálni tudja, azokat csak szórványosan és eklektikusan használja fel.

Ez a gyakorlati teológiai irányzat az egyház (gyülekezet) cselekvését egy normatív teológiai elméletre alapozza, és az ember, illetve társadalomtudományos módszereknek csak szolgálóleány-szerepet (*ancilla practicae theologiae*) tulajdonít. Ezt a gondolkodást fedezhetjük fel a dialektikateológia gyakorlati teológiájában, amely minden emberi cselekvést az isteni Ige történetéből magyarázza. Az igekommunikáció egyetlen eszköze az ige hirdetése. Ebben a megközelítésben minden egyházi szolgálat igehirdetés. Ennek az irányzatnak közismert képviselője Eduard Thurneysen, aki a *Die Lehre der Seelzorge* című művében a lelkigondozást (is) személyes igehirdetésnek tartja. G. Heiting Rudolf Bohrent is ennek az irányzatnak a képviselőjeként tartja számon. Bohren Thurneysennek egyfajta követője, és mérsékelt tolmácsolója. Ennek az irányzatnak, mely a normatív jelleget szinte túlhangsúlyozza, az a veszélye, hogy az ember fennakad a teológián (exegézisen és dogmatikán), és mindent abból lekövetkeztetve, nehezen, vagy egyáltalán nem (is) jut el az elmélet és gyakorlat viszonyának hermeneutikai és empirikus átgondolásához.

Az újreformátorinak is ismert, barthiánus teológia az Ige cselekvő jelenléte mellett (fél)homályba számúzi az emberi cselekvést. A hangsúly és a lényeg Isten akciójára esik. Az emberi tényező nemcsak hogy másodlagossá válik, hanem elhanyagolhatóvá is. A kiindulópont, helyesen, Isten igéje lesz. Annak azonban, hogy a dialektikateológia, ennek a primátusnak az oltárán, az emberi tényezőre néző humántudományos ismereteket feláldozta, előre nem látott következményei lettek. Ez pedig az önaltatás és önáltatás, olyan előre gyártott „gyakorlati teológiai dogmák” birtokában, hogy „Isten Szentlelke mindent elvégez”. Ezáltal az evangéliumhirdetés (és minden egyházi tevékenység) praxisában az emberi tényező szerepe és felelősége minimális lett. Ez az isteni és emberi tényező egyensúlyának egy olyan megbomlását jelentette, mely összeegyeztethetetlen az inkarnációval. A Jézus Krisztus kettős természetére vonatkozó kalcedoni dogma analógiájára együtt kell(ett) volna tartani az egyházi praxis, a hitgyakorlat isteni és emberi vetületeit.

Ettől kissé különbözik az a, szintén deduktív, megközelítési mód, mely a holland teológiában az ortodox-hitvallásos (konfesszionális) egyházi körök gyakorlati teológiájára jellemző. H. Jonker például, minden nyitottsága

ellenére attól fél, hogy a cselekvéstudományi tájékozódás teológiai redukcióhoz vezethet. Ő egy olyan integratív gyakorlati teológiát akar művelni, mely a teológiai igazságokat és a társadalomtudományok által felkínált újszerű meglátásokat képes egy hasznos egységben összefoglalni. A holland gyakorlati teológiában még említésre érdemesek C. Trimp kampeni, és W. H. Velema appeldorni gyakorlati teológusok, akik szintén ennek az Ige-teológiának az egyensúlyt kereső képviselői. Ennek az irányzatnak erősségei közé tartozik az alapos történeti kutatás, és a kérdéseknek komoly dogmatikai átgondolása.

Egyet kell értenünk azzal a fenntartással, amely az elméletalkotás kizárólagos deduktív módjával kapcsolatos. Ezt szemlélteti a kérdőjelessé tett normatív deduktivitás.¹³ Ennek a kifogásnak a háttérében az a gondolat áll, hogy azok a kutatások, melyek tudományos eredményeket produkálnak, ezekhez elsősorban induktív módszerekkel érkeznek el. Ha a teológia kizárólag deduktív módszereket használna, akkor semlegesítené az eredmények tudományos jellegét. A segédtudományokként értelmezett empirikus tudományok használatával, induktív módon, tudományos eredményeket el lehet érni, de azokat beépíteni, felhasználni, csak a teológiai reflexióból kiindulva, deduktív módon lehet. Tény az, hogy a kutatási eredmények reflexiója rendjén szükség van egy deduktív gondolkodásra, de azt nem szabad kizárólagossá tenni az egész folyamatra nézve. Az empirikus vizsgálódásból induktív módon kell a következtetéseket levonni, de azoknak teológiai értékelése, a normatív princípiumok szempontja alatt, már deduktív módon történik. Célszerűnek tűnik az induktív-deduktív dialektikus egységben tartása.

A normatív-deduktív megközelítés a gyakorlatban nagyon beszűkíti a cselekvésvalóság konkrét kérdései iránti valóságos érdeklődést. Így egy teológiai paradigma a normatív-deduktív megközelítésben csak axiomatikus merevséggel lesz működőképes. Az Isten kijelentéseként értelmezett Szentírás-szemlélet, mint normatív kiindulópont, a dedukció mentén, a gyakorlati teológiai elméletformálás számára is meghatározóvá válik, majd lassan-lassan, mint normatív-protokoll a gyakorlatban is működőképesse kezd lenni.¹⁴ Egy normatív tényezőnek az exkluzív dedukciós bedolgozása, mely által az empirikus (ebben az esetben az emberi) vetület teljesen kiszorul, lényegében, a teológiának, mindig is hangoztatott, gyakorlati jellegét teszi kérdőjelessé.

---

¹³ Ruijter, Kees de: *i. m.* 103.

¹⁴ Jól szemlélteti a helyzetet a prédikáció fogalmának ismert homiletikai vitatémája. A normatív-deduktív megközelítésben a prédikáció és Isten ígéje közti azonosítás könnyen megtörténhetett. Így a *predicatio verbi Dei est verbum Dei* Bullinger-hitvallás könnyen prédikáció-meghatározássá válhatott. Nem egészen alaptalan az a kritikusok által megfogalmazott állítás, hogy ez nem más, mint a verbális transsubstantiatio tana.

4.2. Hermeneutikus-közvetítő irányzat

Ebben az irányzatban együtt érvényesül egy erős hermeneutikai (a praxist értelmező) érdeklődés, és a keresztyén hitet közvetítő cselekvésnek a központba történő helyezése. Az irányzatnak a homlokterében a cselekvésstratégiák feljavítása áll. Nagyon erős benne a hivatáserősítő, és a szolgálatra felkészítő összpontosítás. Mindent meghatároz a gyakorlatközpontú gondolkodás. A gyakorlati teológiai tevékenységet (elsősorban) mint gyakorlatorientált kutatást tartja fontosnak, azzal a céllal, hogy ezáltal, a célirányos cselekvés számára, ösztönző impulzusokat adjon. A hagyományt (tradíció, melyet a teológia hordoz) és a helyzetet (szituáció, melyre a társadalomtudományok tekintenek) egymásra vonatkoztatva vizsgálja. Ezáltal számol mind a teológiai, mind a társadalomtudományos eredményekkel, miközben a két tudományág önállóságban, és interdiszciplináris jelleggel működhet. Ezt az irányzatot erősen jellemzi a minőségi kutatás iránti érdeklődés. Ezenkívül erős pontjai a teológiai tartás és gyakorlat-irányultság. A cselekvéselemzés terén nem riad vissza a kemény empirikus kutatástól, melynek eredményeit aztán elemezni lehet, és kell.

Heiting¹⁵ ennek az irányzatnak a képviselői közé sorolja a német nyelvterület két kiemelkedő képviselőjét, a katolikus R. Zerfasst, és M. Josuttist. Az amerikai gyakorlati teológia területéről Ch. F. Caldwell és D. S. Brouwning képviselik ezt az irányzatot. A holland gyakorlati teológiában J. Firet, K. A. Schippers, G. D. J. Dingemans (az 1991-ben, Kampenben megjelent homiletikájának már a címe is erre utal: *Als hoorder onder de hoorders. Een hermeneutische homiletiek*) a legismertebb nevek, akik ezt a hermeneutikus irányzatot fémjelzik.

4.3. Az empirikus-analitikus irányzat

Ez az irányzat mindenképp az empirikus kutatásra összpontosít, amely elsősorban nem annyira a résztvevő szemszögéből, hanem a megfigyelő perspektívájából történik. Németországban elsősorban H. D. Bastian volt az, aki letette a garast az objektív (a kívülálló szempontjai szerinti) kutatás mellett. Ez a gondolat egy kissé rokonságban van a kritikai racionalizmussal. Módszertanilag az empirikus kutatás eljárásait használja.

Legjelentősebb holland képviselője a római katolikus J. A. van der Ven, aki a maga kutatási programját úgy határozza meg, hogy empirikus teológia. Maximálisan értékeli a társadalomtudományos kutatások eredményeit. Kulcskifejezése az intradisziplinaritás, mely azt jelenti, hogy a teológusoknak teljes mértékben el kell sajátítaniuk a társadalomtudományos módszereket, és azokat, a teológiai fejtegetésekben, nélkülözhetetlenül használniuk is kell. A tudományos, empirikus kutatás a vallásos meggyőződéseket, felfogásokat,

---

¹⁵ Heiting, Gerben: *i. m.* 169.

képeket és érzéseket hivatott elemezni, értelmezni és értékelni. Úgy fogalmaz meg teológiai igazságokat, hogy elemző (analizáló, induktív) eljárással a tapasztalattól indul, és egy adott ponton összegző (szintetizáló, deduktív) módra vált. Így az empirikus (társadalomtudományos) kutatás értelmező és magyarázó teológiai elméletek forrásává válhat.

A mennyiségi és minőségi empirikus kutatásban, ma már próbálkozások történnek arra, hogy a szemlélő és résztvevő nézőpontokat egymással kombinálják, és így elmozdulás történik egy úgynevezett empirikus és rendszeres teológiai kutatás¹⁶ felé.

4.4. Politikai-kritikai irányzat

Ennek az irányzatnak a képviselői, teológiailag a politikai teológia nyomdokain haladnak, míg társadalomtudományi tekintetben a Frankfurter iskola kritikai elméletéhez állnak közel. A hermeneutikus és empirikus fogalmak itt is meghatározóak, de ezek egy sajátos politikai-kritikus tartalommal töltődnek fel. A megismerő alany nem maradhat a kutatás tárgyán kívül. A fő szempont a résztvevőperspektíva. A tárgyilagos kutatást feltételező távolságot feladva, a kutató és kutató alany-alany viszonyba kerül egymással.

A német gyakorlati teológiában Gert Otto ennek az irányzatnak az első képviselője. A gyakorlati teológiát „a társadalomban vallásosan közvetített gyakorlat kritikai elméletének” írja le. A katolikus N. Greinacher szintén ide sorolható, aki a gyakorlati teológiát „a társadalomban megjelenő egyházi gyakorlat kritikus elméletének” tartja. Holland nyelvterületről a protestáns K. Strijd mellett a római katolikus R. van Kessel, H. Meeuws és B. Höfte félmjelzik ezt az irányzatot.

Ennek az irányzatnak abban van a többlete, hogy erős az érdeklődése azon emberek élete iránt, akik az evangélium homlokterében vannak, azaz a szegények és elnyomottak iránt. Ez azonban egyfajta pártoskodás, mely megoldalásához vezethet.

4.5. A pasztorál-teológiai irányzat

Ami döntő és közös ebben a megközelítésben, az a lelkipásztor hivatásgyakorlásának a központba történő helyezése. Erős gyökerei vannak az észak-amerikai gyakorlati teológiában. Első képviselője S. Hiltner. A pasztor gyakorlatát, az ő felfogásában, elsősorban a pszichológia, és nem a társadalomtudományok határozzák meg. Ez a lélektan a C. R. Rogers pszichológiája, melynek a P. Tillich teológiájával való kapcsolatából egy pár hasznos eredmény származik, amit „teológiai dinamizmusnak” neveznek. Így a teológiai fogalmak tapasztalati szinten feltölthető fogalmakká válnak. Egy másik központi kérdése a pasztor hivatás (szakma) szakképesedésével

---

¹⁶ Heiting, Gerben: *i. m.* 170.

kapcsolatos. Fontos felismerése a cselekedve történő tanulásnak „learning by doing” és a felügyelt képzésnek az összekapcsolása.

A módszertani hozadékok közt meg kell említeni az esettanulmányokat és prédikációelemzéseket, melyek kutatási eszközként is szerepelnek, de a rajtuk nyomot hagyó szubjektív bélyeg miatt, az empirikus kutatás szempontjából kérdőjelessé válhatnak. Az irányzat nagy jelentősége a kompetens és kommunikatív cselekvés érdekében kifejtett és a tapasztalat-irányultságú teologizálásért tett erőfeszítéseiben van.

5. Az előíró és leíró jelleg módszertani következményei

A közlemúlt teológiai fejlődésében egyre inkább teret hódítanak az ember- és társadalomtudományok. Akár segédtudományként, akár önálló tudományként kerülnek az érdeklődés homlokterébe, inkább egy cselekvéstudományként értelmezett gyakorlati teológia kialakulását segítik elő. Elsősorban a pszichológia és a szociológia fejlődtek erőteljesen, és mint empirikus cselekvéstudományok, saját(os) módszereket eredményeztek. A nyugati egyetemi világban egy kettősség állt elő. Egyfelől, a teológiai egyetemeken a vallásszociológia és valláspszichológia, mint empirikus tudományágak, a curriculumok részeként, önálló stúdiumként jelennek meg. Másfelől a gyakorlati teológia, mint történeti, hermeneutikai, filozófiai, szellemtudományi és empirikus egyveleg, a maga diffúz módszereivel, vegyes formaként jelenik meg. Nemcsak deskriptív-leíró, hanem perspektív-előíró tudományjellegre (is) számot tart. Olyan tájékozódási rendszerből indul ki, amelyet a Biblia-hagyomány-hit határoz meg. A normatív-tisztségszerű felfogásban a Bibliából és az egyháztól olyan irányvonalak érkeznek a gyakorlat felé, amelyekhez a mai praxist is alkalmazni, idomítani kell. A hangsúly a teológiai kiindulópontokon van, és a gyakorlatnak ezekhez a normákhoz kell alkalmazkodnia. Nagyon gyakran erős az ellenszenv az empirikus, gyakorlatra irányuló kutatással szemben.

Egy tudomány kutatási módszerei mindig a mögötte lévő elviségről árulkodnak, és annak adnak kezeket-lábakat. Azoknak a normáknak, melyek az eddigiekben felszínre kerültek, a gyakorlati teológiai kutatásban is érvényesülniük kell. Ez egy kettős perspektívát eredményez.¹⁷ Egyfelől

¹⁷ A perspektíva kapcsán K. de Ruijter, nagyon találóan, a filmező gép sajátos lehetőségeivel érteti meg a lényegét. Akkor, mikor távlati perspektívában akarunk látni dolgokat, akkor úgy állítjuk be a lencsét, hogy nagyobb szögben vegye a valóságot. Ha a részletekre vagyunk kíváncsiak, akkor a zoomfunkciót használjuk, mely közel hozza a kívánt képet, és az apró részletek is láthatóvá válnak. Módszertanilag ez azt illusztrálja, hogy egyfelől Isten emberek általi cselekvését kell látnunk a maga perspektívájában, másfelől fel kell nagyítanunk, és részleteiben kell megvizsgálnunk az emberi, empirikus cselekvéseket. Ld. Ruijter, Kees de: *i. m.* 116.

Isten cselekszik (és ez feltételezi a tudomány teológiai jellegét), másfelől ez a cselekvés emberek bekapcsolásával, munkatársak felhasználásával történik (és ez indokolja a cselekvés empirikus elemzését, kutatását).

Az empirikus cselekvés iránti kutatás igazából a múlt század hatvanas éveitől figyelhető meg. Ez a gyakorlati teológiának egy szélesebb ekléziológiai értelmezéséből adódik, melyben a kutató tekintet egyre erőteljesebb érdeklődéssel, a tényleges gyülekezeti helyzet felé, és a tisztségszerű tevékenységek felé kezdett fordulni. Fontossá vált, a didaktikából kölcsönvett kifejezéssel, a kiindulási helyzettel jelzett, tényeknek, empiriaknak a feltérképezése. Ez az „ez van” kérdése. Döntő fontosságot kapott a tényszerűség, a hamisítatlan adatok leltározása. Csak a kiindulási helyzet pontos leírása után lehetséges a továbblépés. A kiindulási helyzet mellett nagyon fontos annak a kívánt helyzetnek a tisztánlátása (is), ami felé az ember haladni kíván. Itt az „aminek lennie kell(ene)” kérdés a fontos. Ennek megglátása érdekében feltétlenül szükség van arra a teológiai látásra, melyet a biblia tudományok, rendszeres teológiai tudományok segítségével lehet kialakítani. Ez – mondhatni – ekléziológiai modellezést jelent. A gyakorlati teológiának a normatív, előíró jellege itt érvényesül (itt kell érvényesíteni) legerősebben. A gyakorlati teológiai módszeres kutatás a két helyzetet, képet (ami van, aminek lennie kell) szinkronban köteles nézni. Ha ezt teszi, akkor a kettő közt felfedezi a (szint)különbségeket, távo(lsa)gokat.

A folytatásban a következő lépés nem az, hogy az „ami van”, és „aminek lennie kell” közti távolság láttán elbátortalanodva, esetleg a normatív szintet alábberesztve, vagy a kiindulási helyzetet megszépítve (meghamisítva) próbálja a kettőt közelíteni. A helyes módszer az, hogy olyan jövőre néző stratégiát dolgozzon ki, mely a kiindulási, tényleges, empirikus helyzettől, folyamatosan felfelé elmozdulva, a valóságot az Isten által előírt (normált) kívánt helyzethez próbálja közelíteni. A két helyzetnek ebben az együttnézésében az egyiknek mozdulatlanak, normatívnak kell lennie, és ez az „aminek lennie kell”, míg a másiknak állandó mozgásban, fejlődésben lévőnek, és ez az „ami van”. Más szavakkal, az „ami van”-nak kell igazodnia ahhoz, „aminek lennie kell”, és nem fordítva. A kiindulási helyzetről a kívánt felé történő elmozdításhoz szükség van olyan módszeresen kialakított stratégiára, mely az utat is láttatja, és az azon való járás lehetőségét is megmutatja. A kezdési helyzettől a kívánt helyzetig vezető módszeres elmozdulást és haladást Heiting az empirikus, hermeneutikus és stratégiai perspektívának nevezi.¹⁸ K. de Ruijter a harmadik módszertani lépés megjelölésére új kifejezést használ. Ez a vízió. Így a három lépés a megfigyelés, belátás és a vízió.¹⁹ Ehhez három módszertani kulcskifejezés kapcsolódik, a megértés, magyarázat és változtatás. Ezek nélkülözhetetlenek egy gyakorlati teológiai metodológia kialakításában. Így hármas tagoltságú módszertani út (μετὰ ὁδοῦ – μέθοδος) áll

¹⁸ Heiting, Gerben: *i. m.* 159.

¹⁹ Ruijter, Kees de: *i. m.* 120.

elő, mely a leírásból, rendszerezésből és a stratégiából áll. A praxis tanulmányozása annak leírásával, elemzésével kezdődik. Ez a gyakorlati teológia empirikus része. Ezután kell sorra kerülnie a rendszeres teológiai reflexiónak, majd, a gyakorlat megváltoztatását célzó, stratégiai tervnek kell következnie. Ez a hármas metodológia meghatározó kell hogy legyen a gyakorlati teológia minden egyes rész tudományának módszertanára nézve.

Ami a gyakorlati teológia tudományos kutatási módszereit illeti, az utóbbi időben egy bizonyos konszenzus figyelhető meg. Részletekben lehetnek eltérések, de a használt kutatási módszer, nagy vonalakban hármas tagolt-ságú. Ezt műkifejezéssel módszertani triásznak lehet nevezni.²⁰

1. A gyakorlati teológiai helyzet empirikus elemző leírása (analízis).
2. Normatív szempontok keresése és a helyzet értelmező magyarázata.
3. A változásra irányuló stratégia kialakítása, az első kettő alapján.

A módszer három eljárása egy-egy olyan fontos funkciót tartalmaz, amelyeket egy-egy kulcskifejezésben lehet rögzíteni: analízis, próba és tervezés (stratégia).²¹

5.1. A gyakorlati teológiai helyzet empirikus, elemző leírása (analízis)

A praxis elemzéséhez, mivel itt tényszerű, empirikus leírásról van szó, nélkülözhetetlenek azok az eljárások, melyeket a társadalomtudományok módszerei közül vehetünk kölcsön. A tudományos kutatás szempontjából teljesen egyértelmű, hogy a gyakorlati teológiának, annak érdekében, hogy az egyház cselekvésére adekvát módon tudjon reflektálni, szüksége van e (segéd) tudományoknak módszertanára. Az empirikus tudományok robbanásszerű fejlődése eredményeként, a gyakorlati teológiából, sok vajúadás után²² ma már számíthatatlan lett a valóságos praxisnak a megfigyelése,

²⁰ K. de Ruijter, kutatásai alapján megállapítja, hogy ez a hármasság először a felszabadulás-teológiában (ld. Boff, Leonardo – Boff, Clodovis: *Wat is theologie van de bevrijding*. Averbode / Apeldoorn 1986) jelenik meg a látni, megítélni (ítéletet hozni) és cselekedni fogalmakkal, és ettől kezdve általánosan elterjedt a gyakorlati teológiában. A *láttni* a cselekvésvalósághoz tartozó konkrét kérdés konkrét megfigyelését és elemzését jelenti, amit szocioanalitikus közvetítésnek is neveznek. A megítélni a vonatkozó témának a Biblia és a hagyomány fényében történő teológiai értelmezése, amit hermeneutikus közvetítésnek is neveznek. A cselekvés a gyakorlat megváltoztatása érdekében kialakított stratégia folytatására vonatkozik, és gyakorlati közvetítésként is ismeretes. Ld. Ruijter, Kees de: *i. m.* 118.

²¹ Dingemans, G. D. J.: *In de leerschool van het geloof. Mathetiek en vakdidaktiek voor catechese en kerkelijk vormingswerk*. Kampen 1991, 21.

²² Az empirikus tudományok eredményeinek gyakorlati teológiai felhasználása nem történt zökkenőmentesen. Még a jelen helyzetben is nagyon sok ellenállásba ütközik. Azt, hogy a szemléletváltás mit eredményezett, K. de Ruijter Wolfgang Trillhaas példájával szemlélteti. Találó ez a homiletikai szemléltetés, amely általános értelemben az egész gyakorlati teológiára vonatkozik. Trillhaas homiletikai műve, az

elemzése. Annak, aki a keresztyén gyakorlat bármiféle vonatkozásával kíván foglalkozni, mindig a helyzet elemzésével kell kezdenie. Ebből az (is) következik, hogy, aki a valóságos helyzetet tényszerűen (objektíven) kívánja elemezni, annak jól kell tudnia (meg kell tanulnia) megfigyelni, majd elemezni a helyzetet.

Az a kérdés, hogy a gyakorlati teológus milyen módon jut a cselekvés-helyzet kiindulópontjának megbízható adatokból összeálló megismeréséhez. Hogyan érkezik meg a kutató a praxis tényszerűségéhez. Ma már a gyakorlati teológus is, az empirikus tudományoknak köszönhetően, többet vizsgál, elemez, mint korábban. Először azt kell megvizsgálnia, hogy mi is történik lényegében a gyakorlatban, és meg kell próbálnia pontosan megfogalmazni azt a kérdést, amit kutatni kíván. Ez a fókuszálás, ha a fényképezésre vagy filmezésre gondolunk. A megfigyelő arra a helyzetre összpontosít, melyet vizsgálni, elemezni kíván. Azután kiaknázó, feltáró módon adatokat gyűjt, mely adatgyűjtés a közvetlen (direkt) megfigyelésen alapszik. Az adatokat összehasonlítja a már meglévő ismeretekkel és elméletekkel, és értékeli azokat. Ez a közvetett (indirekt) megfigyelés.

A helyzetelemzéshez mind a mennyiségi, mind pedig a minőségi módszerek használatosak. Ezek segítségével elérhető a helyzetnek egy lehető legpontosabb, precízebb leírása. A mennyiségi kutatási módszer a mérhető és összehasonlítható egységek (számok, statisztikák, átfogó képek és összehasonlítások) alapján kívánja a valóságos helyzetet leírni. Standardizált, vagy a helyzetre néző, testre szabott kérdőívek segítségével lehet eredményesen dolgozni. A mennyiségi kutatás eredményei pontosak, de kevésbé mélyenszántóak. Használhatóbb, minőségi eredményeket a mélységinterjú eszközének a segítségével lehet elérni. Ez mélyebbre evező módszer, melyet akkor kell alkalmazni, ha a különböző megnyilvánulások és értelmezések háttértényezői is érdekelnek. A helyzet minőségi elemzéséhez fontos a cselekvések, külső megnyilvánulások mögött motiváló tényezők feltérképezése. Azt kell meglátni, és megérteni, hogy miért cselekszenek (vagy nem) éppen úgy, ahogyan cselekszenek (vagy nem). Számolni kell

---

Evangelische Predigtlehre hosszú évtizedeken át meghatározó jellegű volt. Ez a mű még az 1970-es évek végén is irányadó volt a Kolozsvári Teológián. Az 1960-as években Trillhaas megváltoztatja felfogását, s így 1974-ben megjelenteti újabb homiletikai könyvét (*Einführung in die Predigtlehre*. Darmstadt 1974), amelyben azt a célt fogalmazza meg, hogy a homiletikát ki kell vezetni „a dogmatikai egységelv (*einheitsprincipe*) diktatúrája” alól. Ekkor már egyre fontosabbnak látja a hallgatókkal történő foglalkozást, valamint az időiség, a nyelv és a kommunikáció vetületeit. A feldolgozott irodalom arról tanúskodik, hogy a szociológiai és lélektani kutatások is fontossá kezdenek válni számára. Rámutat a prédikációtörténet különböző empirikus komponenseire. Mostantól a beszélő és hallgató közti kommunikációs történet emberi dimenziója is az érdeklődés központjába kerül. Bővebben erről: Ruijter, Kees de: *i. m.* 120–121.

azonban azzal is, hogy a minőségi kutatás eredményei is lehetnek túl szubjektívek, és nem annyira megbízhatóak, hogy azok alapján ellenőrizhető és általános következtetéseket lehessen levonni. Ezért hasznos a két eljárás kombinatív, egymást kiegészítő használata. A kérdőíves, mennyiségi módszer és a mélységinterjú minőségi módszer komplementáris használata tűnik eredményesnek és célszerűnek.

5.2. Normatív szempontok keresése és a helyzet értelmező magyarázata

A cselekvésvalóság közvetlen megfigyelése után az emberi cselekvés közelebbi perspektívából történő elemzése és megértése következik. Elmélyítő vizsgálódás ez, mely a praxist a kijelentés fényében kívánja vizsgálni. Ez a kutatási folyamat teológiai perspektívája. A teológiai reflexió világossá teszi, hogy a praxis háttérében Isten maga (is) jelen van. Isten cselekszik az emberek által. Amit az ember cselekszik, az csak az isteni akció fényében érthető és értelmezhető. Az ember az Istennel való kapcsolatában cselekszik. Ebből a tényből kiindulva, ezt a lépést K. de Ruijter szemléletnek, belátásnak nevezi, ugyanis „ez egy mélyebb perspektíva, mely láthatóvá teszi, hogy a cselekvésvalóságban, lényegében maga Isten lép fel cselekvően”.²³ Ez a dolgok, jelenségek lényegébe történő belátás. A kutatás ebben a szakaszában válik teológiaiává. Nélküle megreked az empirikus kutatás szintjén.

Ez a lépés lényegében egy hermeneutikus megközelítés, mely a viselkedések, cselekvések mögötti motivációrendszert, a cselekvések hajtómotorját kívánja kutatni. „Az értelmezendő hitközösség tényszerű helyzete és a normatív hagyomány hatástörténete (Wirkungsgeschichte) komplementáris viszonyban állnak egymással.”²⁴ Azokon az alapokon állva, melyek normatív módon határozzák meg az illető gyakorlatot, a tényszerű, valós helyzetet történelmi perspektívából kell elemezni, és értelmezni. Ez az alap pedig nem más, mint a Bibliának és az egyháztannak a normatív rendszere. A megértésben a történeti háttérnek, a bibliai alapoknak, hitvallási szövegeknek, zsinati határozatoknak és liturgikai előírásoknak stb. irányító szerepük van. Fontos ugyanakkor a praxisban résztvevők saját látása, értelmezése is, és ezt illik tiszteletben tartani.

Ez az értelmező, normatív rendszerben történő elemzés megóvja a kutatót attól, hogy az első fázisban felleltározott adatokat túlértékelje, és az alaposan megvizsgált részletkérdések közt elvesztődve, ne lássa meg a fáktól az erdőt. Az erdőslátás és rendszerértelmezés a vizsgált részleteket beépíti egy olyan egészbe, melynek körvonalazása nélkül nincs továbblépés. Márpedig erre a folytatásra néz minden.

²³ Ruijter, Kees de: *i. m.* 123.

²⁴ Dingemans, G. D. J.: *Manieren van doen. Inlijding tot de studie van de Praktische Theologie.* Kampen 1996, 65.

5.3. A változásra irányuló stratégia kialakítása

A harmadik lépés a megfigyelés és belátás után a gyakorlat megváltoztatására irányuló cselekvési terv (stratégia) kialakítás. Ehhez van szükség a vízióra (távlatos látásra), jövőképre. Az empirikus megfigyelés és teológiai (értelmező, hermeneutikus) belátás (reflexió) nem maradhat öncélú. Az eredményeket fel kell dolgozni, egymással kapcsolatba kell hozni, és bele kell dolgozni abba a stratégiába, mely figyelembe veszi a jövőképet, és melynek célirányában a megújult praxis áll. Az empirikus megfigyelés (analízis) és teológiai belátás (reflexió), akár az érem két oldala, jelenti azt a gyakorlati teológiai egységes látást, melyben a két oldal nélkülözhetetlen és szétválaszthatatlan. Ez egy olyan gyakorlati teológiai távlatos látás (vízió), amely az empirikus és teológiai reflexió eredménye, és több mint stratégiatervezet, mely a gyakorlat számára tanácsokat írna elő, és javaslatokat fogalmazna meg. Természetesen ezekre is gondja van, de nem maradhat meg egy technikai praxeológiai magatartásnál, mely csak a száraz gyakorlatot látja maga előtt. Ezen felül, a praxist az egyház hitgyakorlatának a szempontjából, és annak keretein belül, valamint az egyház létének konkrét kontextusában, és a világnak a kontextusában kívánja értelmezni.

A módszertani lépések sorrendjének kérdésében K. de Ruijter beszél egy olyan ciklusról,²⁵ mely lehetőséget biztosít arra, hogy a kutatás a második (teológiai szemlélet), vagy a harmadik (vízió, távlatos látás) lépéssel vegye kezdetét. Habár logikusnak tűnik az, hogy minden kutatás empirikus elemzéssel kezdődjék, számolnunk kell azzal a lehetőséggel (is), hogy a problémafelvetés, a belépő kérdés nem a kiindulópont empirikus helyzetével, hanem egy teológiai szemlélettel (pl. tisztségszemlélet), vagy éppen egy stratégiai vízióval (pl. alternatív istentiszteleti formák) kapcsolatos. Azonban, a belépési ponttól függetlenül, megkerülhetetlen egy alapos helyzetelemzés. Még ennél is fontosabb az, hogy az empirikus megfigyelés és teológiai szemlélet közti összevetés, konfrontáció őszinte és módszeres legyen. A gyakorlati teológiai látásnak számolnia kell azzal, hogy a teológiai szemlélet és stratégiai vízió érvényessége nem állandó, nem örökéletű. Ezek kontextuálisan meghatározottak. Ebből a meghatározottságból lesz igazán érthető az *ecclesia semper reformanda* reformátori elv.

5.4. Összegzés

Röviden megállapítható, hogy a mai gyakorlati teológiában konszenzus van a gyakorlat analízisének kérdésében. Az empirikus helyzetelemzés minden gyakorlati teológiai tevékenységnek szerves és nélkülözhetetlen alkotórészévé vált. Ez a kutatási szakasz a valóságnak minél objektívebb feltérképezését jelenti. A kutatás folytatásában a megismert, empirikus helyzet és

---

²⁵ Ruijter, Kees de: *i. m.* 125–128.

az elvart, vagy normatív helyzet értékelő összehasonlítására kerül sor. Ezen a ponton elég szembeötlő a szóródás. A szinoptikus látás következtében, és mivel a különböző szemléletekre jellemző különböző normatív szempontok más és más irányt ad(hat)nak a kutatásnak, az eredmények is különbözőek (lehetnek). A cselekvésváltozás stratégiájának a kérdése, mint harmadik módszertani elv, minden gyakorlati teológiában megtalálható, de ezek (is), a megelőző normatív látás függvényében változ(hat)nak.

A megfigyelés, megértés (empirikus) perspektívája, az értékelő magyarázat, a teológiai reflexió (teologikus) perspektívája és a változtatás (agológikus²⁶) stratégiája adja azt a gyakorlati teológiai triászt, amelynek ott kell lennie minden kutatás módszertanában. Ez ad évek óta metodológiai alapokat kolozsvári lelkipásztorképzés gyülekezetépítési szemináriumai és gyakorlati teológiai szemináriumai számára. A módszertani eljárás alapképlete: helyzetelemzés (a gyakorlat egy szegmensének empirikus vizsgálata), teológiai reflexió (biblikus modellezés) és gyülekezetépítési stratégia (munkaterv). Ez a gyakorlatirányult gondolkodás nem tudományos kijelentésekbe torkollik, hanem tudományosan irányított cselekvésekbe. A kutatás tárgya tanulmányozásának célja nem tudományos öncél, hanem a (meg)változtatás konkrét stratégiájának a kivitelezése. Ennek a stratégiai célszempontnak mindig párbeszédben, összefüggésben kell maradnia az empirikus és teológiai szempontokkal. E két utóbbi nemhogy kizárná egymást, hanem egymást nélkülözhetetlenül kiegészítik, akárcsak az ellipszis két fókusza, egymást dialektikusan feltételezik.

Befejezés

A bevezető impresszióhoz visszanyarodva, kiértékelő visszajelzésként egy kérdés marad nyitva. Érdemes volt átgondolni a kérdéskört? Ha a sajtó-hagyomány tartalma valamit is változik, akkor nem volt egészen hiábavaló. Jó lenne, ha az egyházi praxis résztvevői így (is) kommunikálnának egymással:

„Kedves szolgatársam, kollégám! Ebben a gyülekezetben (mint mind-egyikben) azt a sok teológiai tudást, kompetenciát fogjuk együtt kipróbálni, gyakorlatba ültetni, melyet az elmúlt években sikerült felhalmozni. A gyülekezeti élet sok olyan próba, probléma elé állít, melyekre a Teológián nem kaptunk recepteket. Nem is egy ilyen receptkönyv kézbeadása volt a képzésnek a célja, hanem az, hogy kialakítsa a gondolkodás és megoldáskeresés készségét. Itt most együtt gondolkodhatunk, és kereshetjük a jó megoldásokat. Szeretném, ha meglátnád, és belátnád, hogy az elméleti képzés a gyülekezeti gyakorlatra irányult. Azt is tudnod kell, hogy az egyház

---

²⁶ „Az agológia a változásfolyamatok tudományos vezetésének, irányításának a tudománya.” Ld.: Heiting, Gerben: *i. m.* 161.

empirikus valósága visszahat, és meghatározza a lelkipásztorképzést. Kétirányú forgalomra van szükség az elmélet (teológiai tudomány) és gyakorlat (gyülekezeti élet) közt is. Ezt a horizontális közlést az teszi lehetővé, hogy mind az elmélet, mind a gyakorlat egy vertikális (elő és élő) kommunikációból áll elő. Ez pedig közös szolgálatunk pneumatikus előfeltétele és jellege. Ezt akarnunk és vállalnunk kell!”

Együtt, Isten munkatársaiként!

Felhasznált irodalom

- Boros Géza: *Bevezetés a gyakorlati teológiába*. Budapest 1995.
Heiting, Gerben: *Practische Theologie, geschiedenis-theorie-handelingsfelden*. Kampen 1993.
Dingemans, G. D. J.: *In de leerschool van het geloof. Mathetiek en vakdidaktiek voor catechese en kerkelijk vormingswerk*. Kampen 1991.
Dingemans, G. D. J.: *Manieren van doen. Inlijding tot de studie van de Praktische Theologie*. Kampen 1996.
Ruijter, Kees de: *Meewerken met God. Ontwerp van een Gereformeerde Praktische Theologie*. Kampen 2005.
Kozma Zsolt: *Ekkléziasztia*. Kolozsvár 2000.
Rose, L. A.: *Sharing the Word. Preaching the Roundtable church*. Luiswille 1997.